

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za psihologiju

**PROCJENA BUDUĆEG POTENCIJALA OSOBE TE POVEZANOST SA
SAMOPOŠTOVANJEM I SAMOZAVARAVANJEM**

Diplomski rad

Danijela Kekez

Mentor: Dr.sc. Ana Butković

Zagreb, 2013.

SADRŽAJ

UVOD.....	1
Samopoimanje	1
Samopoštovanje	2
Održavanje pozitivnog pojma o sebi	3
Samozavaravanje	7
CILJ I PROBLEM.....	10
METODA.....	11
Sudionici	11
Mjerni instrumenti	11
Postupak.....	14
REZULTATI	15
RASPRAVA.....	19
Usporedba važnosti i ostvarenja potencijala kod samoprocjene i procjenjivanja druge osobe	19
Povezanost samoprocjene i procjene potencijala sa samopoštovanjem i samozavaravanjem.....	21
Nedostaci istraživanja i sugestije za buduće studije	23
ZAKLJUČAK.....	25
LITERATURA.....	26

Procjena budućeg potencijala osobe te povezanost sa samopoštovanjem i samozavaravanjem

Ljudi imaju potrebu planirati budućnost, imaju želje i namjere. Njihove ideje o tome tko bi mogli postati i kakvi žele biti utječu na njihovu percepciju i ponašanje te su važna komponenta samopoimanja. Ovim radom smo nastojali pridonijeti boljem razumijevanju uloge budućeg potencijala u samopoimanju osobe. Istraživali smo važnost koju ljudi pridaju vlastitom potencijalu i potencijalu drugih te na koji je način procjena važnosti vlastitog budućeg potencijala povezana sa samopoštovanjem i samozavaravanjem. U istraživanju je sudjelovao prigodan uzorak sudionika, većinom studenata, koji su anketni upitnik ispunjavali putem interneta (N=281). Sudionici su procjenjivali važnost potencijala u samoopisu i opisu druge osobe te koliko su oni i njima slična osoba blizu ostvarenja svog sveukupnog potencijala. Uz to su ispunjavali Rosenbergovu skalu samopoštovanja i skale samozavaravanja (skalu osnaživanja djelotvornosti i osnaživanja zajedništva, subskale Sveobuhvatnog inventara socijalno poželjnog odgovaranja). Dobiveni rezultati pokazuju da sudionici procjenjuju informacije o budućem potencijalu važnijim za adekvatno razumijevanje njih samih nego za razumijevanje druge osobe. Također procjenjuju da je pred njima značajno više potencijala za ostvariti nego pred drugom osobom. Samoprocjena ostvarenja sveukupnog potencijala je pozitivno povezana sa samopoštovanjem te osnaživanjem djelotvornosti, ali ne i s osnaživanjem zajedništva. Ovi nalazi pokazuju da je budući potencijal važna komponenta samopoimanja, no potrebna su daljnja istraživanja.

Ključne riječi: budući potencijal, samopoimanje, samopoštovanje, samozavaravanje

Assessment of the future potential and its correlation with self-esteem and self-deception

People have tendency to plan the future, they have desires, intentions and plans. Their ideas of what they might become and what they would like to become can influence their perception and behaviour. The aim of this study was to contribute to a better understanding of the role of future potential in an individual's self concept. We have explored the weight that people give to their own and to someone else's potential, as well as the relations between self-assessment of the importance of the future potential, self-esteem and self-deception. A convenience sample of participants, mostly students, have participated in this study by completing an online questionnaire (N=281). The participants were assessing the weight of the potential in a self-description and in a description of another person, as well as how far they and someone similar to them were from reaching their full potential. Participants have also completed the Rosenberg Self-esteem Scale and self-deception scales (Agentic Enhancement and Communal Enhancement, two subscales of a Comprehensive Inventory of Desirable Responding). Results show that participants assess information about future potential as more important for an adequate understanding of the self than for an adequate understanding of another person. They also assess that there is more potential for them to realize than there is for other people. The self-assessment of reaching participant's full potential correlates positively with self-esteem and agentic enhancement, but not with communal enhancement. These results show that the future potential is an important component of an individual's self concept, but further studies are required.

Keywords: future potential, self-concept, self-esteem, self-deception

UVOD

Samopoimanje

Samopoimanje¹ (eng. *self*) čini pojam o sebi, odnosno znanje o tome tko smo, svijest o sebi što se odnosi na čin razmišljanja o samom sebi te samopoštovanje (Aronson, Wilson i Akert, 2005). Navedene komponente se usklađuju i stvaraju cjelovit doživljaj identiteta. Stručnjaci su ukazali na tri važne funkcije samopoimanja: organizacijsku, emocionalnu i izvršnu (Aronson i sur., 2005). Organizacijska funkcija se očituje kroz utjecanje na interpretaciju i dosjećanje informacija o sebi i okolini. Samopoimanje ima emocionalnu funkciju jer pomaže da odredimo svoje emocionalne reakcije, a izvršnu jer upravlja našim ponašanjem, planira budućnost i donosi odluke.

Kao i svo drugo znanje, znanje o sebi je organizirano u sheme o sebi. Sheme su organizirane mreže znanja, spoznajne strukture koje vode i organiziraju obradu informacija (Pervin, Cervone i John, 2008). Hazel Markus je istaknula kako se većina naših najvažnijih shema tiču nas samih (Markus, 1983). Smatra da sheme o sebi pomažu u razumijevanju namjera i osjećaja te određuju prikladan obrazac ponašanja. One vode i organiziraju obradu informacija i utječu na to kako pojedinac vidi i pamti svijet. Sheme o sebi na dva temeljna načina utječu na proces obrade informacija. Ljudi brže uočavaju i reagiraju na informacije relevantne za shemu i skloniji su odbacivanju informacija koje su nekonzistentne s njihovim postojećim shemama (Moskowitz, 2005).

Sheme o sebi motiviraju ljude na obradu informacija na određeni način. Dva najizraženija motiva vezana uz pojam o sebi su motivi samouzdanja i samopotvrđivanja (Aronson i sur., 2005). Dakle, ljudi imaju potrebu za formiranjem i održavanjem pozitivne slike o sebi, ali istovremeno imaju potrebu za održavanjem stabilnog pojma o sebi, čak i kada je negativan. Kada se ta dva motiva nađu u konfliktu, u ograničenom broju okolnosti prevladava motiv za održavanjem stabilnog pojma o sebi. Na primjer, ljudi preferiraju da su procjene njima bliskih ljudi o njihovim sposobnostima u skladu s njihovim samoprocjenama, čak i kada su one negativne (Aronson i sur., 2005). Međutim, u većini slučajeva će prevagnuti potreba za doživljavanjem sebe u pozitivnom svjetlu.

---

¹ U hrvatskom jeziku se za pojam *self* koristi naziv samopoimanje, koji se često upotrebljava i za pojam o sebi.

Samopoštovanje

Samopoštovanje je evaluativni aspekt samopoimanja, to je vrednovanje sebe na pozitivan ili negativan način (Lacković-Grgin, 1994). Kognitivni psiholozi koji samopoimanje smatraju kognitivnom shemom, samopoštovanje vide kao ključni aspekt samopoimanja jer mu se uloga očituje u suočavanju osobe s vanjskim informacijama (Lacković-Grgin, 1994). Razvoj samopoštovanja je pod utjecajem kognitivnog razvoja, ali je i pod značajnim utjecajem stvarnih ili zamišljenih interakcija sa značajnim osobama iz okoline.

Iako nije formirano na posve realnoj osnovi, pozitivno samopoštovanje se općenito smatra adaptivnom karakteristikom i naznakom dobrog mentalnog zdravlja. Nisko samopoštovanje se smatra lošim i ukazuje na poteškoće u funkcioniranju osobe. Također je pozitivno povezano s manjom jasnoćom slike o sebi i manjim zadovoljstvom životom (Campbell i sur., 1996). Visoko samopoštovanje je povezano s vremenskom stabilnosti i unutarnjom dosljednosti pojma o sebi (Pervin i sur., 2008). Osobe s visokim samopoštovanjem se uspješnije suočavaju s negativnim događajima jer se okreću drugim životnim područjima koje taj događaj nije zahvatio (Larsen i Buss, 2005). Njih neuspjeh potiče da ulože dodatan trud, dok one s niskim samopoštovanjem onesposobljava. Osobe koje postižu više rezultate na skali samopoštovanja su fleksibilnije i maštovitije, te sklonije originalnijem rješavanju problema u odnosu na osobe s niskim samopoštovanjem (Bezinović, 1988). Visoko samopoštovanje je negativno povezano s anksioznošću, depresijom i neuroticizmom, a u pozitivnoj je korelaciji s nekim negativnim aspektima kao što su agresivnost i nasilje iako se tada najčešće radi o krhkom visokom samopoštovanju (Sedikides i Gregg, 2003). Dakle, istraživanja ne daju jednoznačne rezultate, ali prevladava mišljenje da je sigurno visoko samopoštovanje pozitivna i adaptivna karakteristika.

Samopoštovanje se jako često istražuje, povezuje se s pozitivnim ishodima i provode se intervencije kojima se nastoji povećati. Međutim, postoje kritičari koji dovode u pitanje postojanje koncepta samopoštovanja kao općeg, relativno stabilnog, vrednovanja sebe i opravdanost djelovanja na povećanje samopoštovanja. Neki istraživači navode da je samopoštovanje u najvećoj mjeri posljedica do tada postignutih uspjeha i neuspjeha te da ne utječe na buduća postignuća (Reeve, 2001). Naglašavaju da je bitan smjer uzročne veze između samopoštovanja i postignuća. Povećanje

samopoštovanja ne dovodi do većeg postignuća, ali veće postignuće dovodi do višeg samopoštovanja (Reeve, 2001). Koje gledište će prevladati ovisi o nalazima budućih istraživanja.

Maslow, autor jedne od najpoznatijih hijerarhija motiva, je smjestio samopoštovanje na četvrtu razinu hijerarhije potreba. Prema njemu, samopoštovanje se sastoji od dvije komponente: potrebe za kompetentnošću i potrebe za prestižem (Maslow, 1954). Bezinović (1988) je u svom istraživanju dobio nalaze u skladu s tim gledištem. Pokazao je da percepcija osobne kompetentnosti objašnjava gotovo cijelu varijancu samopoštovanja mjerenog Rosenbergovom skalom. Kompetentnost nije jedina komponenta, ali je očito vrlo važna sastavnica samopoštovanja. Potreba za kompetentnošću, uz potrebu za autonomijom i povezanošću, je osnovna psihološka potreba svojstvena svim ljudima. Ljudi žele učinkovito djelovati u okolini, žele razviti svoje vještine, poboljšati svoje talente i ostvariti potencijal (Reeve, 2001). Dakle, zadovoljenje potrebe za kompetentnošću dovodi do osjećaja vrijednosti, snage i kompetentnosti, odnosno osobi raste samopoštovanje.

Održavanje pozitivnog pojma o sebi

Potreba za očuvanjem stabilnog i pozitivnog pojma o sebi je jedna od najsnažnijih odrednica ljudskog ponašanja, stoga je zanimljiva i istraživana tema. To nastojanje da se održi pozitivna slika o sebi u psihologiji se naziva raznim imenima kao što su pozitivne pristranosti (eng. positivity bias), ego zaštita (eng. ego-protection), poboljšanje samopoštovanja (eng. self-esteem enhancement), pozitivne iluzije i slično. Taylor i Brown (1988) su to nazvali pozitivnim iluzijama te napravili mnoga istraživanja i jednu od najpoznatijih klasifikacija. Oni smatraju da ljudi stvaraju samouzdižuće iluzije o sebi, okolini i budućnosti. Prema njima, pozitivne iluzije se dijele u tri kategorije: nerealno pozitivno samovrednovanje, precjenjivanje kontrole i nerealni optimizam. Dakle, osoba se vidi boljom od prosječne osobe, precjenjuje kontrolu nad situacijama u kojima slučaj igra najveću ulogu te procjenjuje da je veća vjerojatnost da će se pozitivni događaji dogoditi njoj nego drugoj osobi, dok za negativne događaje smatra obrnuto.

Pozitivne iluzije imaju obrambenu ulogu i postaju izraženije kada je osobi ugroženo samopoštovanje. Posljedica su motivacije da sebe i svijet vidimo na način koji

nam omogućuje očuvanje pozitivne i stabilne slike o sebi. Pozitivno su povezane s mentalnim zdravljem, zadovoljstvom, brigom o drugima te upuštanjem u produktivne i kreativne zadatke (Taylor i Brown, 1988).

Potreba za očuvanjem pozitivnog pojma o sebi je najistraživaniji oblik motiviranog rasuđivanja. Još sredinom prošlog stoljeća istraživanja su pokazala da ljudi nesvjesno manipuliraju informacijama vodeći se svojim iskustvom, ranijim znanjem, potrebama, motivima i vrijednostima (Moskowitz, 2005). Do netočnih procjena sebe i drugih dolazi zbog ograničenja u procesu kognitivnog procesiranja, ali i zbog subjektivnih pristranosti koje proizlaze iz naših želja i potreba. Više je procesa koji pomažu u percepciji i zaključivanju o sebi i okolini. Zbog subjektivnih pristranosti, odnosno potrebe za pozitivnom slikom o sebi, to su ujedno i mehanizmi kojima uspostavljamo i održavamo pozitivne iluzije.

Ljudi o tome tko su zaključuju uspoređujući svoje trenutno ponašanje s unutarnjim standardima i vjerovanjima, na temelju svojih osjećaja te opažajući vlastito ponašanje. Osim na vlastite misli, osjećaje i ponašanja, oslanjaju se i na informacije koje im pružaju ljudi iz okoline. Uspoređujući se s drugima, ljudi spoznaju kakve su njihove sposobnosti i stavovi čime se bavi teorija socijalne usporedbe (Aronson i sur., 2005). Socijalna usporedba se koristi kada nema objektivnih standarda s kojima bi se usporedili i kada osjećamo nesigurnost u vezi toga koliko smo uspješni u određenom području. Koga ćemo odabrati za usporedbu ovisi o tome koji nam je cilj. Kada želimo doznati realnu procjenu vlastitih sposobnosti i mišljenja, usporedit ćemo se s nekim tko nam je sličan. Ako nastojimo doznati što znači biti izvrstan u određenom području tada ćemo se uspoređivati s osobom koja je bolja od nas u tom području. Kada želimo poboljšati svoje samopoštovanje i sliku o sebi, usporediti ćemo se onima koji su slabiji od nas. Korištenje takve silazne socijalne usporedbe je jedna od strategija kojom jačamo naše samopoštovanje.

Atribucijska teorija se bavi procesom kojim ljudi objašnjavaju uzroke svog i tuđeg ponašanja. Ocem atribucijske teorije se smatra Fritz Heider koji je rekao da prilikom određivanja zašto se ljudi ponašaju na određeni način imamo dvije mogućnosti - možemo napraviti unutarnju ili vanjsku atribuciju (Aronson i sur., 2005). Možemo zaključiti da je uzrok nečijeg ponašanja u samoj osobi, njenim stavovima ili osobinama ličnosti. To bi bila unutarnja atribucija. Druga mogućnost je vanjska atribucija,

odnosno, zaključak da je uzrok ponašanja neke osobe vezan za situaciju u kojoj se osoba nalazi. Ljudi su skloni uzrok nečijeg ponašanja vidjeti u samoj osobi i to precjenjivanje uloge unutarnjih, dispozicijskih faktora osobe, a podcjenjivanje stupnja u kojem situacija određuje ponašanje se naziva osnovna atribucijska pogreška (Aronson i sur., 2005). Vrlo često se pojavljuje i više vrijedi kod zaključivanja o ponašanju drugih ljudi nego kod vlastitog ponašanja. Sklonost da za ponašanje drugih u većoj mjeri koristimo unutarnje atribucije, a svoje ponašanje češće tumačimo situacijskim faktorima nazivamo razlika izvođač/promatrač (Aronson i sur., 2005). Postojanje tog efekta potvrđeno je i u istraživanjima. Na primjer, u jednom istraživanju izvođači su vjerovali da je specifičan kontekst njihovih iskustava bolji pokazatelj njihove prave slike o sebi nego njihove opće dispozicije. Suprotno od toga, njihovi prijatelji, promatrači, su smatrali da točniju sliku o njima pružaju informacije o općim osobinama (Johnson i Boyd, 1995). Kada im je ugroženo samopoštovanje, ljudi ne čine razlike izvođač/promatrač već donose atribucije u vlastitu korist. To znači da preuzimaju zasluge za uspjeh (donose unutarnje atribucije), a neuspjeh objašnjavaju vanjskim, situacijskim uzrocima. Ako nisu u mogućnosti neuspjeh objasniti vanjskim uzrocima, onda uzrok pomiču iz aspekata koji su središnji za njihov pojam o sebi na aspekte koji su im manje važni (Snyder i Higgins, 1988). Ovisno gdje pojedinac smjesti uzročnost, ova strategija omogućuje formiranje, zadržavanje ili uzdizanje samopoštovanja.

S obzirom da sheme o sebi utječu na procesiranje i organizaciju informacija, ljudi prema različitim standardima evaluiraju sebe i druge, a rezultat su pristranosti u vlastitu korist.

Istraživanja pokazuju da su ljudi skloni percipirati se boljima od većine drugih ljudi. Niz istraživanja pokazuje da se procjenjuju iznadprosječno na nizu pozitivnih osobina i sposobnosti što je poznato kao efekt iznadprosječnosti (Alicke i Klotz, 1995; Williams i Gilovich, 2007). Drugima priznaju manje zasluga za uspjeh, a više ih okrivljuju za neuspjeh, dok je pri samoprocjeni obrnuto (Taylor i Brown, 1988). Također su skloni sami sebi priznati veće zasluge za vlastite dobre namjere, nego drugim ljudima za njihove namjere (Kruger i Gilovich, 2004).

Ponekad ljudi imaju pogrešne pretpostavke o budućnosti. Smatraju da je veća vjerojatnost da će se dobre stvari dogoditi njima nego drugima, odnosno da je manje vjerojatno da će im se dogoditi loše stvari (Weinstein, 1980; Kunda, 1987). Griješe i pri

predviđanju točnog trajanja, snage i utjecaja koji će važni događaji imati u budućnosti. Vjeruju da će događaji snažnije utjecati na njihove osjećaje, odnosno da će dulje ili snažnije biti sretni ili tužni nakon određenog događaja (Moskowitz, 2005). Također su pretjerano optimistični kada procjenjuju koliko će im vremena trebati za ostvarivanje nekog zadatka, dok su znatno manje uvjereni da će drugi stići obaviti sve u roku (Kruger i Gilovich, 2004).

Istraživanje gdje je samopoimanje promatrano kao kombinacija prošlog, trenutnog i budućeg *ja* je pokazalo da važnost tih komponenti nije ista kada razmišljamo o sebi ili o drugoj osobi. Ljudi imaju tendenciju budućeg *ja* doživljavati kao važniju komponentu pojma o sebi kada se radi o njima samima, nego kada razmišljaju o nekoj drugoj osobi (Williams i Gilovich, 2008). Dakle, ljudi vjeruju da je to kakvi će biti u budućnosti značajniji dio njihove slike o sebi, dok to kakav će netko drugi biti u budućnosti smatraju manje važnom komponentom za dobivanje točne slike o toj osobi. Ljudi smatraju da njih same bolje opisuju privatne misli i osjećaji, u koje se ubrajaju namjere i planovi, nego informacije o njihovom ponašanju. Nasuprot tome, za upoznavanje druge osobe, važnijim smatraju informacije o ponašanju te osobe (Andersen i Ross, 1984). U skladu s tim, pokazalo se da je budući potencijal naglašenija komponenta pojedinčevog pojma o sebi nego pojedinčeve slike o drugoj osobi (Williams, Gilovich i Dunning, 2012). Budući potencijal se odnosi na percipirani potencijal koji osoba smatra da može ostvariti u budućnosti. Uključuje pojedinčeva uvjerenja o mogućnosti vlastitog razvoja, samopoboljšanja te realiziranja svojih mogućnosti u budućnosti.

Kao što su neka od navedenih istraživanja pokazala, planovi, namjere, očekivanja i razmišljanja o budućnosti su ljudima vrlo važna. Pojam mogući ishodi sebe obuhvaća ideje ljudi o tome tko bi mogli postati u budućnosti, kakva se nadaju da će biti ili kakvim ne žele postati (Larsen i Buss, 2005). Mogući ishodi sebe važna su komponenta pojma o sebi što znači da utječu na percepciju i ponašanje osobe. Djeluju kao inspiracija i kada se osoba ponaša u skladu s njima osjeća se moralnom i vrijednom, a ako se radi o neželjenim ishodima, onda se udaljavanje od tog ishoda doživljava pozitivnim. Također omogućuju da se pridržavamo rasporeda i da radimo na samopoboljšanju.

Samozavaravanje

Kao što je spomenuto visoko samopoštovanje nije formirano na posve realnoj osnovi, ali ljudi većinom toga nisu svjesni. Jedan od razloga je ljudska sklonost samozavaravanju. Samozavaravanje bi se u svakodnevnom govoru objasnilo kao laganje samom sebi. Međutim, stručnjaci koji se bave samozavaravanjem slažu se da je taj pojam znatno teže definirati (Paulhus i Buckels, 2012). Način definiranja se razlikuje među autorima, ali svakako možemo reći da je riječ o mehanizmu koji doprinosi očuvanju stabilne i/ili pozitivne slike o sebi.

Harold Sackeim i Ruben Gur su autori koji su značajno doprinjeli definiranju samozavaravanja (1978; prema Paulhus i Buckels, 2012). Oni su razvili sistematizirane kriterije za određivanje samozavaravanja. Prema njihovim kriterijima, da bi se nešto odredilo kao samozavaravanje, potreban je dokaz o prisutnosti istovremenih ali kontradiktornih vjerovanja, od kojih je osoba samo jednog svjesna te dokaz da za ovu proturječnost osoba ima motiv. Na primjer, osoba vjeruje i kaže da glas koji čuje na snimci ne pripada njoj dok njene tjelesne reakcije pokazuju da je ipak prepoznala da se radi o njenom glasu. Osoba je motivirana svjesno prihvatiti samo vjerovanje da to nije snimka njenog glasa jer joj je vlastiti glas na snimci odbojan.

Javljali su se kritičari koji su bili skeptični prema postojanju samozavaravanja odnosno kako osoba u isto vrijeme nešto može i znati i ne znati. Istraživanja kognitivne psihologije su odagnala sumnju i pokazala da se mnogi procesi odvijaju automatski, bez svijesti. Neke radnje, poput vezanja cipela, su toliko automatizirane da više nismo svjesni kako ih radimo. Postoje dokazi i da osoba nešto može „znati“, a istovremeno ne biti svjesna da to zna, odnosno percipirati bez svjesnosti. Zapažanje podražaja koji su ispod razine koja je potrebna da bi se svjesno percipirali se naziva subliminalna percepcija (Pervin i sur., 2008). Većina današnjih psihologa se slaže da nesvjesno postoji i da se mnogi mentalni procesi događaju izvan svjesnosti te da nesvjesni procesi utječu na to kako se osjećamo i na što obraćamo pažnju.

Sackeim i Gur (1979) su također zaslužni za prve eksperimentalne provjere te razvoj skale samozavaravanja. Konstruirali su instrument za mjerenje i razlikovanje samozavaravanja i zavaravanja drugih. Skale samozavaravanja su se nastavile razvijati u okviru istraživanja socijalno poželjnog odgovaranja jer se pokazalo da je samozavaravanje jedna od komponenti socijalno poželjnog odgovaranja. Paulhus je

(1984) predstavio model prema kojem je socijalno poželjno odgovaranje određeno dvama faktorima: samozavaravanjem i upravljanjem dojmovima. Samozavaravanje je smatrao nesvjesnom tendencijom osobe da se opisuje u povoljnom svjetlu. Smatrao je da je u podlozi samozavaravanja nesvjesna obrana od osjećaja i misli koji predstavljaju znatnu prijetnju samopoimanju osobe. S druge strane, upravljanje dojmovima je svjesno uljepšavanje vlastitih karakteristika radi ostavljanja boljeg dojma na druge.

Provjere modela su pokazale da je model potrebno revidirati pa Paulhus (2002) predstavlja svoj najnoviji model socijalno poželjnog odgovaranja. Taj model osim prema svjesnosti, kao do sada, socijalno poželjno odgovaranje razlikuje i prema sadržaju. Jedna sadržajna komponenta se odnosi na moralističko iskrivljavanje odgovora odnosno negiranje socijalno devijantnih impulsa i isticanja „svetosti“. Odnosi se na pretjerivanje o vlastitoj ugodnosti, savjesnosti i samokontroli te pretjeranim isticanjem altruističnosti i pouzdanosti. Druga komponenta je egoistično iskrivljavanje, odnosno pretjerano isticanje vlastite iznimnosti, dominantnosti, intelekta i emocionalne stabilnosti. Paulhus smatra da je moralističko iskrivljavanje povezano s vrijednosti zajedništva koja podrazumijeva dobre odnose s drugima. Egoistično iskrivljavanje povezuje s vrijednosti djelotvornosti koja se veže uz osobine kao što su individualnost, dominantnost te rast i postignuće. Obje komponente imaju svjesni i nesvjesni dio tako da se socijalno poželjno odgovaranje još uvijek dijeli i na samozavaravanje i upravljanje dojmovima (Paulhus, 2002). Samozavaravanje je nesvjesna komponenta socijalno poželjnog odgovaranja i stabilna karakteristika ličnosti, dok je upravljanje dojmovima svjesno i ovisi o situaciji u kojoj se osoba nalazi (Paulhus, 1984). Svjesni dio moralističkog iskrivljavanja je upravljanje zajedništvom, a nesvjesni je samozavaravajuće poricanje, odnosno osnaživanje zajedništva. Kod egositičnog iskrivljavanja, svjesna komponenta se naziva upravljanje djelotvornošću, a nesvjesna samozavaravajuće osnaživanje ili osnaživanje djelotvornosti.

Javilo se pitanje je li samozavaravanje korisno ili štetno za osobu. Samozavaravanje se često razmatralo u okviru psihoanalitičke teorije jer se smatra nužnom komponentom obrambenih mehanizama. Psihoanalitičari su ga smatrali neadaptivnim jer odvrća osobu od stvarnosti. Nalazi istraživanja idu u prilog tome da samozavaravanje ima adaptivnu funkciju, ali naravno ovisno o tome u kojoj mjeri je prisutno i o okolnostima pod kojima se događa. Neadaptivno je ako sprječava osobu u

pokretanju konstruktivnih akcija, ali je adaptivno ako osoba ne može promijeniti situaciju u kojoj se nalazi. Još 1979. Sackeim i Gur su pokazali da je samozavaravanje negativno povezano s depresijom, anksioznosti i neuroticizmom. Osobe sklonije samozavaravanju imaju veće samopoštovanje, izraženiju potrebu za postignućem te unutarnji lokus kontrole (Erez, Johnson i Judge, 1995). Paulhus i Reid (1991) su također utvrdili da je samozavaravajuće osnaživanje pozitivno povezano sa samopercepcijom mentalnog zdravlja i samopoštovanjem. Samozavaravanje je u pozitivnoj korelaciji s većom iluzijom kontrole, većim povjerenjem u vlastito pamćenje i snažnijom intrinzičnom religioznošću (Paulhus, 1991). Također, osobe sklonije samozavaravanju lošije rješavaju problemske zadatke u prijeteloj situaciji (nakon informacije o neuspjehu) (Johnson, Vincent i Ross, 1997). Rezultati nisu jednoznačni, ali većina ide u prilog stajalištu da je samozavaravanje u određenoj mjeri korisno i adaptivno.

CILJ I PROBLEM

Cilj ovog rada je istražiti ulogu budućeg potencijala u pojmu o sebi. Ovim radom nastojimo pridonjeti boljem razumijevanju razlika u važnosti koju pridajemo vlastitom potencijalu u usporedbi s procjenom važnosti potencijala druge osobe.

Problemi i hipoteze:

1. Ispitati naglašavaju li ljudi budući potencijal više prilikom samoprocjene nego pri procjenjivanju druge osobe.

Hipoteze:

- 1.1. Sudionici će informacije o potencijalu procjenjivati važnijima u samoopisu nego u opisu druge osobe.
  - 1.2. U situaciji procjenjivanja količine dosad ostvarenog sveukupnog potencijala sudionici će procjenjivati da su ostvarili značajno manje svog ukupnog potencijala od druge osobe za koju smatraju da ima jednak sveukupni potencijal kao i oni. Drugim riječima, procjenjivat će da je pred njima više potencijala za ostvariti nego pred drugom osobom koja ima jednake sposobnosti kao i oni.
2. Ispitati povezanost naglašavanja vlastitog potencijala sa samopoštovanjem i samozavaravanjem.

Hipoteza:

- 2.1. Rezultati sudionika na samoprocjeni važnosti i samoprocjeni ostvarenja potencijala će biti pozitivno povezani s rezultatima na skalama samopoštovanja i samozavaravanja, a procjena važnosti i procjena ostvarenja potencijala druge osobe neće biti povezane s rezultatima na skalama samopoštovanja i samozavaravanja.

METODA

Sudionici

U istraživanju je sudjelovao prigodan uzorak od 281 sudionika, od kojih je 71.5% ženskog spola, a 28.5% muškog spola. Imaju između 18 i 57 godina, a prosječna dob iznosi $M=25.1$ ($SD=4.48$). 47% sudionika ima višu, 23.8% visoku stručnu spremu, a ostali sudionici imaju srednju ili nižu stručnu spremu. Većinu uzorka čine studenti (68.7%), zatim slijede zaposlene (20.6%) i nezaposlene osobe (10.3%).

Mjerni instrumenti

Rosenbergova skala samopoštovanja

Za mjerenje samopoštovanja je korištena Rosenbergova skala samopoštovanja (Rosenberg self-esteem scale; Rosenberg, 1965). Skala služi za utvrđivanje stupnja općeg samopoštovanja. Sadrži deset tvrdnji od kojih je pet pozitivno, a pet negativno formulirano. Zadatak sudionika je procijeniti stupanj slaganja s tvrdnjama na skali Likertovog tipa od pet stupnjeva (1 označava „uopće se ne slažem“, a 5 „potpuno se slažem“). Ukupan rezultat se formira zbrajanjem procjena sudionika na pojedinoj tvrdnji i kreće se od 10 do 50. Negativne tvrdnje se obrnuto boduju, a veći rezultat ukazuje na više samopoštovanje. Ovo je jedna od najpoznatijih i najčešće korištenih skala samopoštovanja u istraživanjima. Prikladna je za ispitivanje u praktične i znanstvene svrhe zbog kratkoće, jednostavnosti i provjerenosti metrijskih karakteristika.

Rosenbergova skala se tretira kao jednodimenzionalna skala koja mjeri opće zadovoljstvo sobom. 80-ih godina su rađene faktorske analize skale i pokazalo se da se na nekim uzorcima ne dobiva jednofaktorska solucija. To je potaknulo Goldsmitha da provjeri jednodimenzionalnost skale. Pokazao je da kada faktorska analiza pokazuje dvofaktorsku soluciju, drugi faktor je artefakt metode, a ne zasebni konstrukt (Lacković-Grgin, 1994).

Rosenbergova skala samopoštovanja se temelji na pretpostavci da je samopoštovanje stabilna karakteristika osobe. U prilog tome idu rezultati istraživanja koji pokazuju da su korelacije između ponovljenih mjerenja relativno visoke (0,50 - 0,70) (Jelić, 2012). Skala ima i dobru unutarnju konzistenciju koja na primjer na uzorcima studenata i mlađih odraslih iznosi .74 do .89 (Lacković-Grgin, 1994). To je

pokazano i u ovom istraživanju. Koeficijent unutarnje konzistentnosti (α) za Rosenbergovu skalu samopoštovanja iznosi .86.

Skala osnaživanja djelatnosti i osnaživanja zajedništva

Samozavaravanje je mjereno dvjema subskalama Sveobuhvatnog inventara socijalno poželjnog odgovaranja (A Comprehensive Inventory of Desirable Responding, CIDR; Paulhus, 2006). D. L. Paulhus je upitnik razvio u okviru novog modela socijalno poželjnog odgovaranja. Korištena je verzija upitnika koji su preveli na hrvatski i adaptirali JerneiĆ, Galić i Parmač (2007).

Upitnik se sastoji od četiri subskale: osnaživanje djelatnosti, upravljanje djelatnošću, osnaživanje zajedništva i upravljanje zajedništvom.

Na samozavaravanje se odnose dvije subskale:

Oснаživanja djelatnosti (20 čestica; 11 pozitivno i 9 negativno formiranih tvrdnji; primjer čestice: „Moj prvi dojam o ljudima obično se pokaže točnim“)

Oснаživanja zajedništva (20 čestica; 9 pozitivno i 11 negativno formiranih tvrdnji; primjer čestice: „Nikad se nisam veselio tuđem neuspjehu“)

Čestice dviju skala su bile pomiješane i tako prezentirane sudionicima. Njihov zadatak je bio procijeniti stupanj slaganja s tvrdnjama na skali Likertovog tipa od sedam stupnjeva (1 označava „u potpunosti netočno“, a 7 „u potpunosti točno“). Negativno formirane tvrdnje su obrnuto bodovane. Pri istraživanju socijalno poželjnog odgovaranja uobičajeno je da se bilježe samo ekstremni odgovori (odgovori 6 i 7) (JerneiĆ, 2010). S obzirom da se u ovom istraživanju ne bavimo socijalno poželjnim odgovaranjem i da neki autori preporučuju kontinuirano bodovanje (Stöber, Dette i Musch, 2002; prema JerneiĆ, 2010), ukupni rezultat na skalama smo formirali zbrajanjem sudionikovih procjena slaganja s tvrdnjama. Ukupni rezultat na pojedinoj subskali se kreće od 20 do 140 i veći rezultat ukazuje na veću sklonost samozavaravanju.

Koeficijenti interne konzistentnosti (α) za navedene skale se kreću od .67 do .86 (Löw, 2009; Belavić, 2007). U našem istraživanju, koeficijent unutarnje konzistentnosti (α) iznosi .79 za skalu osnaživanja djelatnosti, a .80 za skalu osnaživanja zajedništva.

Mjere potencijala

Da bi dobili sudionikovu procjenu vlastitog potencijala i potencijala druge osobe postavili smo četiri pitanja. Pitanja su nalik pitanjima koje su Williams i sur. (2012) koristili u svom istraživanju.

Prvo pitanje se odnosilo na omjer informacija koje su drugim osobama potrebne da bi stekle točnu sliku o njima samima. Točnije pitanje je glasilo: „Zamislite da se morate opisati nekoj drugoj osobi, odnosno da toj osobi morate dati opis koji najtočnije opisuje Vas kao osobu. Ovaj opis se može sastojati od tri različite vrste informacija: Vaših postignuća u prošlosti, Vaših trenutnih sposobnosti i Vaših budućih potencijala. Koju važnost biste dali svakom od ovih aspekata prilikom opisivanja, odnosno, koji bi omjer navedenih aspekata dao drugoj osobi najtočniju sliku o tome kakva ste Vi osoba?“

Zadatak sudionika je bio odrediti koju važnost daju pojedinim aspektima, upisujući postotak uz prošla postignuća, trenutne sposobnosti i budući potencijal te vodeći računa o tome da zbroj bude 100%. Dakle, sudionici su procjenjivali važnost budućeg potencijala u samoopisu (za što će se u nastavku teksta koristiti naziv samoprocjena važnosti). Na isti način su procjenjivali važnost budućeg potencijala neke druge osobe (u nastavku teksta: procjena važnosti). Trebali su odrediti u kojem omjeru su im potrebne pojedine informacije da bi stekli točnu sliku o njoj. Pitanje je slično ranije navedenom pitanju, započinje: „Zamislite da Vam se kao osoba opisuje netko nepoznat tko Vam je sličan po spolu, dobi i tome što radi. Ta osoba Vam nastoji dati što točniji opis sebe...“. Tako smo dobili mjeru važnosti informacija o budućem potencijalu u samoopisu i opisu druge osobe.

Sljedeće pitanje je zahtijevalo procjenu koliko su blizu ostvarivanju potencijala, koliko su blizu tome da postanu najbolja osoba koja mogu biti (u nastavku teksta: samoprocjena ostvarenja). Pitanje je glasilo: „Fraza „život je putovanje“ je klišej, ali i dobar način opisivanja ideje da je život proces rasta i razvoja. Svi imamo jasnu početnu točku, kao i krajnje odredište koje predstavlja točku u kojoj smo postali najbolja osoba koja možemo biti. Sada razmislite o sebi. Gdje se Vi nalazite na ovom putu? Što mislite, koliko ste blizu tom krajnjem odredištu, koliko ste blizu tome da postanete najbolja osoba koja možete biti? Na liniji ispod označite to mjesto.“

Ispod pitanja se nalazila 13 centimetara duga linija čiji početak označava „tek počinjem“, a kraj „na krajnjem odredištu (najbolja osoba koja mogu biti)“. Zadatak sudionika je bio označiti na liniji gdje se on sada nalazi. Računalo je odgovore zabilježavalo u vrijednostima od 0 do 100, dakle početak linije je obilježen s 0, a kraj sa 100. Na sličan način su sudionici određivali koliko je druga osoba blizu ostvarenja svog potencijala (u nastavku teksta: procjena ostvarenja). Točnije, pitanje je glasilo: „Sada se sjetite neke osobe koju poznajete, a koja, po Vašem mišljenju, ima isti sveukupni potencijal kao i Vi. To može biti netko tko možda ima drukčije životne ciljeve od Vas, drukčiju karijeru, drukčije želje i sl., ali isti sveukupni potencijal za postignuće i ispunjen život kao i Vi.“ Nakon toga su trebali upisati inicijale osobe koje su se sjetili da bismo bili sigurni da misle na jednu određenu osobu. Zatim su na isti način, na jednakoj liniji određivali gdje se ta osoba trenutno nalazi, odnosno koliko je blizu toga da postane najbolja osoba koja može biti. Na ovaj način je dobivena samoprocjena dosad ostvarenog potencijala i procjena ostvarenja potencijala druge osobe.

Postupak

Navedeni mjerni instrumenti su prebačeni u elektronski oblik te je izrađen odgovarajući on-line anketni upitnik. Podaci su prikupljeni tijekom kolovoza 2012. godine. Poruka s uputom i poveznicom koja vodi do upitnika je poslana elektroničkom poštom studentima Filozofskog fakulteta te je elektroničkom poštom i društvenom mrežom stizala do sudionika.

U uputi su zamoljeni da sudjeluju u istraživanju koje se provodi u svrhu izrade diplomskog rada, a kojim se želi ispitati kako ljudi procjenjuju vlastiti potencijal. Objasnjeno je kako će se od njih tražiti da ispune upitnik koji sadrži pitanja o njihovoj личности i samopoštovanju te neke opće demografske podatke i procjenu potencijala. Naglašeno je da je anonimno te da će se podaci promatrati isključivo na grupnoj razini i koristiti samo u svrhu izrade ovog rada. Također je navedeno da je sudjelovanje dobrovoljno i da se ispunjavanje upitnika smatra pristankom za sudjelovanje. Ponuđen je i kontakt da bi mogli postaviti dodatna pitanja ako žele.

Poveznica iz upute je vodila do stranice na kojoj je navedena kratka uputa, zatim je slijedilo nekoliko pitanja kojima se prikupljaju demografski podaci o sudionicima (spol, dob, završena stručna sprema te trenutni poslovni status). Nakon toga su sudionici

procjenjivali važnost koju pridaju vlastitom potencijalu (2 pitanja), na sljedećoj stranici su procjenjivali važnost potencijala druge osobe (2 pitanja). Iza je slijedila skala samopoštovanja, a zatim i skala samozavaravanja. Prije svake skale je navedena kratka uputa o načinu ispunjavanja. Na samom kraju smo se zahvalili sudionicima na sudjelovanju.

REZULTATI

Deskriptivna statistika i distribucija varijabli

Izračunati su parametri deskriptivne statistike za rezultate na skalama samopoštovanja, osnaživanja djelotvornosti, osnaživanja zajedništva te mjerama potencijala. Također je provjereno postoje li spolne razlike u rezultatima na navedenim varijablama, a Kolmogorov–Smirnovljevim (K-S) testom je provjereno distribuiraju li se dobiveni rezultati po normalnoj raspodjeli.

S obzirom na veći broj žena u uzorku i nekim nalazima koji pokazuju da se rezultati na skalama osnaživanja djelotvornosti i osnaživanja zajedništva razlikuju s obzirom na spol sudionika (Vujčić, 2009) provjereno je razlikuju li se rezultati muškaraca i žena na pojedinim skalama. Kao što je vidljivo iz tablice 1, rezultati na skali samopoštovanja i skali osnaživanja djelotvornosti te odgovori na pitanja kojima se mjerio potencijal se ne razlikuju značajno s obzirom na spol sudionika. Rezultati muškaraca i žena se značajno razlikuju samo na skali osnaživanja zajedništva. Žene u prosjeku postižu više rezultate od muškaraca na navedenoj skali. Iste razlike su pronađene u nekim istraživanjima koja su se bavila provjerom Paulhusovog modela socijalno poželjnog odgovaranja (Vujčić, 2009), ali kako je subuzorak muškaraca puno manji od subuzorka žena ne možemo sa sigurnošću reći što je uzrok tih razlika. Zbog toga će se u daljnjoj obradi za sve varijable koristiti rezultati cijelog uzorka.

Distribucije rezultata na skali samopoštovanja, skalama osnaživanja djelotvornosti i osnaživanja zajedništva te distribucije rezultata koji se odnose na samoprocjenu ostvarenja i procjenu ostvarenja se ne razlikuju statistički značajno od normalne (tablica 1). Za obradu navedenih podataka će se koristiti postupci

parametrijske statistike. Distribucije rezultata samoprocjene važnosti i procjene važnosti značajno odstupaju od normalne stoga će se za njihovu obradu koristiti neparametrijski testovi.

Tablica 1

Parametri deskriptivne statistike, testiranje spolnih razlika i rezultati testiranja normaliteta distribucije za rezultate na korištenim varijablama za ukupan uzorak ($N=281$) te poduzorke muškaraca ($n=80$) i žena ($n=201$).

		<i>M</i>	<i>SD</i>	Opaženi raspon	<i>F</i>	<i>P</i>	<i>K-S</i> <i>test</i>	<i>P</i>
Samopoštovanje	m	38.9	6.67	24-49				
	ž	38.9	7.15	19-50	0.01	>.01	1.51	>.01
	ukupno	38.9	6.99	19-50				
Osnaživanje djelotvornosti	m	85.1	15.38	47-126				
	ž	82.0	13.79	48-121	2.64	>.01	0.79	>.01
	ukupno	82.9	14.30	47-126				
Osnaživanje zajedništva	m	76.2	17.59	26-115				
	ž	82.5	15.04	40-120	9.15	<.01	0.81	>.01
	ukupno	80.7	16.03	26-120				
Samoprocjena važnosti budućeg potencijala	m	34.9	16.01	0-87				
	ž	34.8	12.74	1-90	0.001	>.01	2.29	<.01
	ukupno	34.9	13.72	0-90				
Procjena važnosti budućeg potencijala	m	28.5	13.18	0-60				
	ž	30.9	12.29	0-80	2.15	>.01	2.22	<.01
	ukupno	30.3	12.57	0-80				
Samoprocjena ostvarenja potencijala	m	44.6	19.67	1-79				
	ž	47.8	20.22	2-96	1.44	>.01	1.21	>.01
	ukupno	46.9	20.08	1-96				
Procjena ostvarenja potencijala	m	50.7	21.42	2-96				
	ž	56.7	20.54	3-100	4.68	>.01	1.21	>.01
	ukupno	55.0	20.93	2-100				

Usporedba naglašavanja potencijala kod samoprocjene i procjenjivanja druge osobe

Da bismo odgovorili na prvi problem ovog rada, odnosno ispitali naglašavaju li sudionici više potencijal prilikom samoprocjene nego pri procjenjivanju druge osobe, korišten je t-test za velike zavisne uzorke i Wilcoxonov test ekvivalentnih parova.

T-testom smo utvrdili da postoji statistički značajna razlika između samoprocjene ostvarenja i procjene ostvarenja ($t(280) = -7.36; p < .01$). Sudionici su procijenili da je druga osoba, koja ima jednak sveukupni potencijal kao i oni, bliže tome da postane najbolja osoba koja može biti, odnosno bliže ostvarenju svog sveukupnog potencijala nego oni sami.

Wilcoxonov test ekvivalentnih parova je pokazao da postoji značajna razlika između samoprocjene važnosti i procjene važnosti ($Z = -6.45; p < .01$). Sudionici procjenjuju da su informacije o njihovom budućem potencijalu važnije za njihov opis sebe kao osobe, dok su im informacije o budućem potencijalu njima slične osobe manje važne komponente opisa te osobe.

Uz informacije o budućem potencijalu, sudionici su procjenjivali važnost informacija o prošlim postignućima i trenutnim sposobnostima. Wilcoxonov test ekvivalentnih parova je pokazao da se prosječne vrijednosti procjene važnosti informacija o prošlim postignućima pri samoprocjeni ($M = 30.2$) i procjeni druge osobe ($M = 30.3$) ne razlikuju statistički značajno ($Z = -0.27; p > .01$). Međutim, postoji značajna razlika u procjeni informacija o trenutnim sposobnostima ($Z = -5.84; p < .01$). Sudionici procjenjuju da su informacije o trenutnim sposobnostima važnije za opis druge osobe ($M = 39.5$) nego za njih same ($M = 35.3$).

Povezanost samoprocjene i procjene potencijala sa samopoštovanjem i samozavaravanjem

Da bismo odgovorili na drugi problem rada, odnosno ispitali povezanost naglašavanja potencijala prilikom samoprocjene i procjene sa samopoštovanjem i samozavaravanjem, koristili smo Pearsonov i Kendallov koeficijent korelacije. Dakle, izračunate su povezanosti važnosti i ostvarenja potencijala sa samopoštovanjem i samozavaravanjem. Kendallovim koeficijentom korelacije smo provjeravali povezanost samoprocjene važnosti i procjene važnosti s rezultatima na skali samopoštovanja te skalama osnaživanja djelotvornosti i osnaživanja zajedništva i pokazalo se da nisu

značajno povezane. Za ispitivanje povezanosti samoprocjene ostvarenja i procjene ostvarenja sa samopoštovanjem, osnaživanjem djelatnosti i osnaživanjem zajedništva korišten je Pearsonov koeficijent korelacije, a dobivene korelacije su prikazane u tablici 2.

Tablica 2

Pearsonov koeficijent korelacije između samoprocjene ostvarenja, procjene ostvarenja, samopoštovanja, osnaživanja zajedništva i osnaživanja djelatnosti ($N=281$)

	Samoprocjena ostvarenja	Procjena ostvarenja	Samopoštovanje	Osnaživanje djelatnosti	Osnaživanje zajedništva
Samoprocjena ostvarenja	1	.60*	.31*	.27*	.02
Procjena ostvarenja		1	.05	.11	.05
Samopoštovanje			1	.52*	.22*
Osnaživanje djelatnosti				1	.47*
Osnaživanje zajedništva					1

* $p < .01$

Iz tablice 2 je vidljivo da je samoprocjena ostvarenja pozitivno povezana s rezultatima na skali samopoštovanja te s rezultatima na jednoj od skala samozavaravanja – skali osnaživanja djelatnosti. Na isti način su povezani i rezultati na skali samopoštovanja s rezultatima na obje skale samozavaravanja. Rezultati na skali osnaživanja zajedništva nisu povezani sa samoprocjenom ostvarenja. S obzirom na postojanje spolnih razlika u rezultatima na skali osnaživanja zajedništva, posebno smo izračunali korelacije za rezultate subuzoraka muškaraca i žena, a pokazalo se da značajna povezanost ne postoji ni tada. Procjena ostvarenja nije povezana ni sa skalom samopoštovanja ni sa skalama samozavaravanja.

S obzirom na prikazanu značajnu povezanost među navedenim varijablama, odlučili smo provjeriti njihove odnose na još jedan način. Podijelili smo sudionike u ekstremne grupe s obzirom na postignute rezultate na skali samopoštovanja te rezultate

na skali osnaživanja djelotvornosti. Uzeli smo 10% onih koji su postigli najniže rezultate i 10% onih koji su postigli najviše rezultate na pojedinoj skali. Usporedili smo aritmetičke sredine samoprocjena ostvarenja kod onih koji s najnižim i najvišim rezultatima na samopoštovanju. Pokazalo se da postoji statistički značajna razlika među grupama ($t = -4.33$; $p < .01$). Sudionici s najnižim rezultatima na skali samopoštovanja procjenjuju da su znatno manje ostvarili svoj potencijal ($M = 32.07$) u usporedbi s onima s najvišim rezultatima ($M = 54.97$). Na isti način su uspoređene prosječne vrijednosti samoprocjena ostvarenja kod ekstremnih grupa formiranih na temelju rezultata na skali osnaživanja djelotvornosti. I te grupe se značajno razlikuju ($t = -4.64$; $p < .01$). Oni s najvišim rezultatima na skali osnaživanja djelotvornosti procjenjuju da su ostvarili više svog potencijala ($M = 57.18$) nego oni s najnižim rezultatima ($M = 33.12$).

RASPRAVA

Ovim radom smo nastojali pridonijeti razumijevanju slabo istražene uloge budućeg potencijala u samopoimanju osobe. Nastojali smo istražiti koliku važnost osoba pridaje vlastitom potencijalu i razlikuje li se to od važnosti koju pridaje potencijalu druge osobe. Također smo pokušali utvrditi procjenjuju li ljudi različito količinu do sada ostvarenog potencijala kod sebe i kod druge osobe za koju smatraju da ima jednak sveukupni potencijal kao i oni. Uz to smo provjeravali povezanost naglašavanja potencijala sa samopoštovanjem i samozavaravanjem, dvjema važnim osobinama ličnosti za adekvatno funkcioniranje.

Usporedba važnosti i ostvarenja potencijala kod samoprocjene i procjenjivanja druge osobe

Obrada rezultata prikazuje da smo potvrdili prvu hipotezu. Wilcoxonov test ekvivalentnih parova je pokazao da postoji značajna razlika u samoprocjeni važnosti i procjeni važnosti budućeg potencijala ($Z = -6.45$; $p < .01$). Sudionici smatraju važnijim informacije o potencijalu kada se radi o njima samima nego o drugoj osobi.

Rezultati su u skladu s podacima iz literature koji pokazuju da se aspekti samopoimanja koji se odnose na budućnost procjenjuju kao važnije komponente pojma o sebi nego slike o drugoj osobi. Na primjer, ljudi buduće *ja*, u usporedbi s prošlim i sadašnjim *ja*, doživljavaju važnijim kada razmišljaju o sebi nego kada razmišljaju o drugoj osobi (Williams i Gilovich, 2008). Također griješe u procjenama budućih događaja i često imaju pretjerano optimističan pogled na budućnost (Kunda, 1987; Moskowitz, 2005). Ovisno o shemama o sebi, ljudi imaju različite standarde za evaluaciju sebe i drugih. Smatraju da su misli i osjećaji koje imaju pa tako i njihove namjere, znatno važnije za opisivanje vlastitih osobina i sposobnosti nego njihovo ponašanje. Kod drugih su skloniji više važnosti poklanjati njihovim postignućima u prošlosti i trenutnim sposobnostima, nego budućem potencijalu, namjerama i planovima koje imaju (Williams i sur., 2012). Slični rezultati su dobiveni u ovom radu. Našim sudionicima su podjednako važne informacije o prošlom postignuću kod njih samih i kod druge osobe, ali se razlika primjećuje u važnosti koju pridaju informacijama o trenutnim sposobnostima. Informacije o trenutnim sposobnostima su im manje bitne kada se sami opisuju nego kada im se opisuje netko drugi.

Potvrđena je i druga hipoteza, između samoprocjene ostvarenja i procjene ostvarenja postoji statistički značajna razlika ($t(280) = -7.36; p < .01$). Sudionici procjenjuju da su značajno udaljeniji od toga da postanu najbolja osoba koja mogu biti od druge osobe za koju smatraju da ima jednak sveukupni potencijal kao i oni. Drugim riječima, procjenjuju da su ostvarili značajno manje potencijala od druge osobe, odnosno da je pred njima više potencijala za ostvariti.

Dakle, da bi se prikazali kao osobe koje imaju velik potencijal i da je pred njima još puno toga za ostvariti, ljudi su se spremni prikazati neuspješnijima od drugih. To je još jedan pokazatelj kako potencijal ima važnu ulogu u samopoimanju. Ljudi razmišljaju o budućnosti, imaju planove, namjere i želje. Njihove ideje o tome tko bi mogli postati i kakvi žele biti, njihovi mogući ishodi sebe, utječu na percepciju okoline. S obzirom na to, čini se logičnim da su osobi važne informacije o vlastitom budućem potencijalu te da smatra da ima više potencijala za ostvariti nego drugi ljudi.

Rezultati dobiveni u okviru prvog problema, u skladu su s rezultatima Williamsa i sur. (2012) od kojih je i preuzet način ispitivanja potencijala. Dakle, informacije o potencijalu se smatraju važnije za adekvatno razumijevanje sebe, nego za razumijevanje

druge osobe. Sudionici također smatraju da su trenutno udaljeniji od ostvarivanja svog ukupnog potencijala nego druga, njima slična osoba, odnosno da imaju veći potencijal od drugih.

Bilo bi zanimljivo istražiti koji su uzroci ovakve različite evaluacije sebe i drugih. Moguće je da na navedenu razliku utječe to što sami o sebi imamo najviše informacija i poznati su nam naši planovi i namjere, dok o drugim ljudima nemamo toliko podataka. A moguće je i da nam pridavanje važnosti potencijalu pomaže održati pozitivan pogled na sebe jer je logično da ćemo se procijeniti boljima ako uzmemo u obzir svoj potencijal nego ako se usmjerimo samo na dosadašnja postignuća (Williams i sur., 2012).

Povezanost samoprocjene i procjene potencijala sa samopoštovanjem i samozavaravanjem

Kao što smo očekivali, postoji značajna pozitivna povezanost između samoprocjene ostvarenja i samopoštovanja ($r = .31$; $p < .01$). Osobe višeg samopoštovanja se pozitivno vrednuju i nastoje se pokazati kao uspješne i napredne osobe (Pervin i sur., 2008). Postizanje uspjeha i pozitivno mišljenje o sebi je u skladu s njihovim pojmom o sebi pa smo stoga i očekivali da oni koji postižu više rezultate na skali samopoštovanja procjenjuju da su ostvarili više potencijala od onih s nižim rezultatima. Ti su nalazi potvrđeni i usporedbom ekstremnih grupa. Oni s niskim samopoštovanjem procjenjuju da su do sada ostvarili značajno manje potencijala od onih s visokim samopoštovanjem.

Ljudi imaju potrebu za samouzdanjem i samopotvrđivanjem, imaju potrebu vidjeti se pozitivno i očuvati postojeću sliku o sebi. Možemo reći da to podržavaju i naši nalazi. Sveukupno gledajući, sudionici su smatrali da sami imaju više budućeg potencijala nego njima slična osoba, a oni visokog samopoštovanja su održavali svoju pozitivnu sliku o sebi i procjenjivali da su do sada postigli više i ostvarili više svojih potencijala od onih s nižim samopoštovanjem. Poznato je da ljudi preferiraju pozitivne povratne informacije, imaju tendenciju procjenjivati se boljima od prosjeka i boljima od drugih ljudi (Pervin i sur., 2008). U skladu s tim je i naš nalaz da sudionici procjenjuju da imaju više potencijala od drugih. Iznenadujuće je što su se za to spremni prikazati manje uspješnim od druge osobe. To nam pokazuje koliko je potencijal važna

komponenata pojma o sebi. Međutim, kada uzmemo u obzir samopoštovanje, slika se ponešto mijenja. Oni visokog samopoštovanja ne naglašavaju samo da imaju veći potencijal od drugih, već su usmjereni i na dosad ostvareno. Da bi održali pozitivan pojam o sebi, oni procjenjuju da su do sada ostvarili više potencijala nego oni niskog samopoštovanja.

Osim povezanosti sa samopoštovanjem, promatrali smo povezanost između samoprocjene ostvarenja i samozavaravanja. Samozavaravanje je prema Paulhusovom modelu socijalno poželjnog odgovaranja određeno dvjema komponentama, osnaživanjem djelotvornosti i osnaživanjem zajedništva. Očekivali smo pozitivnu povezanost između samoprocjene ostvarenja i samozavaravanja. Djelomično smo potvrdili svoja očekivanja. Pokazalo se da je samoprocjena ostvarenja u pozitivnoj korelaciji s rezultatima na skali osnaživanja djelotvornosti ($r = .27; p < .01$), ali i da nije povezana s rezultatima na skali osnaživanja zajedništva ($r = .02; p > .01$).

Skala osnaživanja djelotvornosti mjeri nesvjesni aspekt egoističnog iskrivljavanja koji se odnosi na pretjerano isticanje vlastite intelektualne i socijalne kompetentnosti. U našem istraživanju, sudionici su isticali uspjeh. Oni koji su postigli više rezultate na ovoj skali ističu da su do sada postigli više, odnosno da su ostvarili više svog ukupnog potencijala. To potvrđuje i usporedba rezultata samoprocjene ostvarenja dvaju ekstremnih grupa određenih na temelju rezultata na skali osnaživanja djelotvornosti. Oni s najvišim rezultatima na skali osnaživanja djelotvornosti procjenjuju da su ostvarili znatno više svog ukupnog potencijala u usporedbi s onima koji postižu najmanje rezultate na toj skali. Prema Paulhusovom modelu, u podlozi egoističnog iskrivljavanja je vrijednost djelotvornosti koju karakterizira rast, postignuće, individualnost i osobna borba (Jerneić, 2010). S obzirom na to, razumljiv je nalaz da oni koji su skloni nesvjesnom pretjerivanju u osobnim kvalitetama djelotvornosti prenaplašavaju količinu do sad ostvarenog potencijala.

Druga skala kojom se mjerilo samozavaravanje je skala osnaživanja zajedništva. U pozitivnoj je korelaciji sa skalom osnaživanja djelotvornosti što je očekivano jer prema modelu zajednički mjere samozavaravanje. Osnaživanje zajedništva se odnosi na nesvjesni aspekt moralističkog iskrivljavanja u podlozi kojeg se nalazi vrijednost zajedništva koju opisuju skladni odnosi s ljudima, bliskost i pomaganje (Jerneić, 2010). Moralističko iskrivljavanje se odnosi na negiranje socijalno devijantnih impulsa i

isticanja „svetosti“. Pokazalo se da rezultati na skali osnaživanja zajedništva nisu povezani sa samoprocjenom ostvarenja. Povezanost se vjerojatno ne pojavljuje zbog načina na koji smo mjerili ostvarenje potencijala. Pitanje nije omogućavalo pojavu negiranja negativnih osobina niti je povezano s osobinama koje su karakteristične za vrijednost zajedništva.

Vidjeli smo da je samoprocjena ostvarenja povezana sa samopoštovanjem i samozavaravajućim osnaživanjem. S druge strane, procjena ostvarenja nije povezana ni sa samopoštovanjem ni sa samozavaravanjem kao što smo i očekivali. Dakle, na procjenu ostvarenja potencijala kod drugih ljudi, samopoštovanje i samozavaravanje ne utječu.

Iako smo očekivali pozitivnu povezanost, samoprocjena važnosti nije značajno povezana sa samopoštovanjem i samozavaravanjem. Mogući uzrok nepostojanja povezanosti je način operacionalizacije varijabli potencijala. Sudionici su trebali važnost informacija o prošlom postignuću, trenutnim sposobnostima i budućem potencijalu raspodijeliti tako da ukupni zbroj bude 100%. Što znači da važnost potencijala nije bila nezavisno mjerena. Prema očekivanjima, procjena važnosti nije značajno povezana sa samopoštovanjem i samozavaravanjem.

Istaknut ćemo još dvije značajne povezanosti. Samopoštovanje pozitivno korelira s osnaživanjem djelotvornosti ($r = .52; p < .01$) i osnaživanjem zajedništva ($r = .22; p < .01$). Oni koji imaju više samopoštovanje skloniji su nesvjesnom egositičkom i moralističkom iskrivljavanju, odnosno skloniji su pretjeranom isticanju vlastite iznimnosti dominantnosti i intelekta te ugodnosti, savjesnosti i altruističnosti. Prevladava gledište da se visoko samopoštovanje ne temelji na posve realnoj osnovi. Skalama samozavaravanja se mjeri upravo to, nesvjesna tendencija iskrivljavanja informacije o sebi. Ne možemo zaključivati o uzročnosti, ali se čini razumljivim da se osobe koje su sklone negiranju negativnih te isticanju pozitivnih osobina ujedno i vrednuju pozitivno.

Nedostaci istraživanja i sugestije za buduće studije

Naše istraživanje ima nekoliko nedostataka. Sudionici su ispunjavali anketni upitnik putem interneta. Sigurno je da nisu bili u jednakim uvjetima što bi se moglo poboljšati jednokratnom grupnom primjenom upitnika. Ovakav način provedbe

istraživanja ima još jedan značajni nedostatak. Iako je ekonomično i jednostavno slati upitnike elektronskim putem, javlja se problem jer ne znamo do koliko je ispitanika stigla poruka. Pretpostavljamo da je poziv za sudjelovanje u ovom istraživanju dobilo znatno više ljudi nego ih je sudjelovalo. Poteškoća je što ne znamo do koliko točno ljudi je poruka stigla, zašto nisu sudjelovali te kako bi njihovi odgovori utjecali na naše rezultate. Uz to, naš uzorak većinom čine osobe ženskog spola, studenti te oni s visokom ili višom stručnom spremom stoga je mogućnost generalizacije rezultata ograničena.

Odnos između samoprocjene potencijala, samopoštovanja i samozavaravanja je utvrđen korelacijskim metodama što znači da ne možemo zaključivati o uzročno-posljedičnim vezama.

Ovo istraživanje je jedno od prvih istraživanja na našem području, koje se bavi pitanjem budućeg potencijala i odnosa sa samopoštovanjem i samozavaravanjem. Za bolje razumijevanje tog područja svakako su potrebna daljnja istraživanja. Preporuka je operacionalizirati važnost potencijala na drugačije načine te provesti istraživanje na različitim uzorcima. Bilo bi zanimljivo istražiti javljaju li se dobivene razlike u procjeni važnosti potencijala u drukčijim situacijama, odnosno, bili se dobili isti rezultati da su druge osobe koje sudionici procjenjuju netko tko im je blizak i važan kao što je partner ili dijete.

ZAKLJUČAK

Ovaj rad se bavi naglašavanjem važnosti i ostvarenja budućeg potencijala pri samoprocjeni i procjeni druge osobe te povezanošću potencijala sa samopoštovanjem i samozavaravanjem. Potvrdili smo hipoteze u okviru prvog problema. Rezultati pokazuju da sudionici više naglašavaju potencijal prilikom samoprocjene nego prilikom procjene druge osobe. Informacije o budućem potencijalu smatraju važnijim za adekvatno razumijevanje njih samih nego za razumijevanje druge osobe. Također procjenjuju da je pred njima više potencijala za ostvariti, odnosno da su do sada ostvarili manje svog ukupnog potencijala nego druga osoba za koju smatraju da ima jednak sveukupni potencijal kao i oni.

Očekivanja vezana uz drugi problem rada su djelomično potvrđena. Samoprocjena ostvarenja potencijala je pozitivno povezana sa samopoštovanjem i osnaživanjem djelotvornosti. Oni koji procjenjuju da su ostvarili više svog ukupnog potencijala se vrednuju pozitivnije i skloniji su nesvjesnom egoističkom iskrivljavanju od onih koji procjenjuju da su ostvarili manje potencijala. Samoprocjena ostvarenja nije povezana s osnaživanjem zajedništva, odnosno nesvjesnim moralističkim iskrivljavanjem. Suprotno očekivanju, između samoprocjene važnosti te samopoštovanja i samozavaravanja nije nađena povezanost. Procjena važnosti nije povezana ni sa samopoštovanjem ni sa samozavaravanjem što je u skladu s pretpostavkama.

Nalazi ovog rada pokazuju da su ljudi skloniji većem naglašavanju budućeg potencijala prilikom samoprocjene nego pri procjeni druge osobe te da je budući potencijal važna komponenta samopoimanja.

LITERATURA

- Alicke, M. D. i Klotz, M. L. (1995). Personal contact, individuation and the better-than-average effect. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68, 804-825.
- Andersen, S. M. i Ross, L. (1984). Self-knowledge and social inference: I. The impact of cognitive/affective and behavioral data. *Journal of Personality and Social Psychology* 46, 280-293.
- Aronson, E., Wilson, T.D. i Akert, R.M. (2005). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Mate.
- Belavić, M. (2007). *Provjera sveobuhvatnog inventara socijalno poželjnog odgovaranja*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Bezinović, P. (1988). *Percepcija osobne kompetentnosti kao dimenzija samopoimanja*. Doktorska disertacija. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu
- Campbell, J. D., Trapnell, P. D., Heine, S. J., Katz, I. M., Lavallee, L. F. i Lehman, D. R. (1996). Self-concept clarity: measurement, personality correlates, and cultural boundaries. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70, 141-156.
- Cohen, J. (1988). *Statistical power for the behavioral sciences*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Erez, A., Johnson, D. E. i Judge, T. A. (1995). Self-deception as mediator of the relationship between dispositions and subjective well-being. *Personality and Individual Differences*, 19, 597-612.
- Jerneić, Ž. i sur. (2010). *Ličnost i radno ponašanje: priroda i mjerenje socijalno poželjnog odgovaranja*. Zagreb: FF Press.
- Jerneić, Ž. Galić, Z. i Parmač, M. (2007). Prijevod i adaptacija upitnika Sveobuhvatni upitnik socijalno poželjnog odgovaranja (Comprehensive Inventory of Desirable Responding) autora D. L. Paulhusa. Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta.
- Jelić, M. (2012). Nove spoznaje u istraživanjima samopoštovanja: konstrukt sigurnosti samopoštovanja. *Društvena istraživanja*, 21, 443-463.
- Johnson, E. A., Vincent, N. i Ross, L. (1997). Self-Deception versus Self-Esteem in Buffering the Negative Effects of Failure. *Journal of Research in Personality*, 31, 385-405.
- Johnson, J. T. i Boyd, K. R. (1995). Dispositional Traits Versus the Content of Experience: Actor/Observer Differences in Judgments of the "Authentic Self". *Personality and Social Psychology Bulletin*, 21, 375-383.

- Kruger, J. i Gilovich, T. (2004). Actions, Intentions, and Self-Assessment: The Road to Self Enhancement Is Paved With Good Intentions. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30, 328-339.
- Kunda, Z. (1987). Motivated inference: self-serving generation and evaluation of causal theories. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53, 636-647.
- Lacković-Grgin, K. (1994). *Samopoimanje mladih*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Larsen, R. J. i Buss, D. M. (2005). *Psihologija ličnosti*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Löw, A. (2009). *Motivacijski kontekst i socijalno poželjno odgovaranje: provjera Paulhusovog modela socijalne poželjnosti*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Markus, H. (1983). Self-knowledge: An expanded view. *Journal of Personality*, 51, 543-565.
- Moskowitz, G. B. (2005). *Social cognition: understanding self and others*. New York: The Guilford press.
- Maslow, A. H. (1954). *Motivation and personality*. New York: Harper and Row.
- Paulhus, D.L. (2006). A comprehensive Inventory of Desirable Responding (CIDR). Poster presented at the meeting of the Association for Research in Personality. New Orleans.
- Paulhus, D. L. (2002). Socially desirable responding: The evolution of a construct. U: H. I. Braun, D. N. Jackson i D. E. Wiley (Ur.), *The role of constructs in Psychological and educational measurement* (str. 49-69). Mahwah NJ: Erlbaum.
- Paulhus, D. L. (1991). Measurement and control of response bias. U: J. P. Robinson, P. R. Shaver i L. S. Wrightsman (Ur.), *Measures of personality and social psychological attitudes* (str. 17-59). San Diego, CA: Academic Press.
- Paulhus, D. L. (1984). Two-component models of socially desirable responding. *Journal of Personality and Social Psychology*, 46, 598-609.
- Paulhus, D. L. i Buckels, E. (2012). Classic self-deception revisited. U: S. Vazire i T.W. Wilson (Ur.), *Handbook of self-knowledge* (str. 363-378). New York: Guilford.
- Paulhus, D. L. i Reid, D. B. (1991). Enhancement and denial in socially desirable responding. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60, 307-317.
- Pervin, L.A., Cervone, D. i John, O.P. (2008). *Psihologija ličnosti: teorije i istraživanja*. Zagreb: Školska knjiga.
- Reeve, J. (2001). *Understanding motivation and emotion*. New York: Wiley.

- Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self-image*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Sackeim, H. A. i Gur, R. C. (1979). Self-deception, other-deception and self-reported psychopathology. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 47, 213-215.
- Sedikides, C. i Gregg, A. P. (2003). Portraits of the Self. U: M. Hogg i J. M. Cooper (Ur.), *The SAGE Handbook of Social Psychology* (str. 110-138). Los Angeles, CA: Sage Publications.
- Snyder, C. R. i Higgins, R. L. (1988). Excuses: Their Effective Role in the Negotiation of Reality. *Psychological Bulletin*, 104, 23-35.
- Taylor, S. E. i Brown, J. D. (1988). Illusion and Well-Being: A Social Psychological Perspective on Mental Health. *Psychological Bulletin*, 103, 193-210.
- Vujić, M. (2009). *Spolne razlike u socijalno poželjnom odgovaranju: Jesu li žene svetice, a muškarci superheroji?* Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Weinstein, N. D. (1980). Unrealistic Optimism About Future Life Events. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39, 806-820.
- Williams, E. F. i Gilovich, T. (2008). Conceptions of the Self and Others Across Time. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 38, 1037-1046.
- Williams, E. F. i Gilovich, T. (2007). Do people really believe they are above average? *Journal of Experimental Social Psychology*, 44, 1121–1128.
- Williams, E.F., Gilovich, T. i Dunning, D. (2012). Being All That You Can Be : The Weighting of Potential in Assessments of Self and Others. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 38, 143– 154.